

KOLEKTÍVNA TRAUMA: NOČNÁ MORA DEJÍN

ARLENE AUDERGON, Londýn, UK and Enterprise, Oregon

www.cfor.info

ABSTRAKT:

Hoci je trauma zvyčajne skúmaná ako individuálna skúsenosť, je to prejav kolektívnej dynamiky. Traumatizované sú celé spoločenstvá a dynamika traumy ovplyvňuje smer dejín a týka sa nás všetkých. Je potrebná orientácia na porozumenie traume, na osobnej, komunitnej – spoločenskej a politickej rovine. Tento článok pojednáva o tom, prečo je porozumenie dynamike traumy esenciálne pre facilitátorov riešenia konfliktov v zónach konfliktu a pre povojnové uzmierovanie a budovanie komúnít. Zaoberá sa tiež tým, že okrem medzinárodných tribunálov a komisií pravdy, je v spoločnosti potrebná organizácia komunitných fór pre prácu na otázkach kolektívnej traumy a zodpovednosti z pohľadu minulých a súčasných konfliktov. Trauma je tiež významná pre pochopenie otázok týkajúcich sa dynamiky pomsty, historického revizionizmu a mlčania sprevádzajúceho páchanie krutosti.

Kľúčové slová: trauma, hotspots, war, reconciliation, conflict resolution, Process Work

Je toho veľa, čo bolo študované a napísané o traume a metódach práce. Najviac je popísané individuálne psychologické hľadisko, so zameraním na vnútorné prežívanie a dynamiku traumy. Trauma však nie je len individuálnym psychologickým javom, ale aj kolektívnym. Celé komunity sú traumatizované a dynamika traumy má kolektívne rozmery ovplyvňujúce (pri)beh svetovej histórie. Aj keď je naše zameranie terapeutické, na podporu jedincov trpiacich traumatickou skúsenosťou, zameranie len na symptómy jednotlivca je nedostatočné. Je potrebné zaostriť súčasne na osobnú rovinu, spoločensko-komunitnú a politickú.

Moja skúsenosť z vedenia povojnových fór v Chorvátsku ma viedla k hlbokému duchovnému hľadaniu a výskumu dynamiky traumy. Obzvlášť k hľadaniu, ako pracovať s dynamikou traumy jednotlivca a komunitnej traumy pri riešení konfliktov. Roky som zápasila s tým, ako vyvinúť moje facilitačné zručnosti na prácu s nestabilným a neprekonateľným konfliktom v povojnových zónach spôsobom, ktorý znovu nespustí traumu (neretraumatizuje). Bola som hlboko dojatá účastníkmi v týchto fórach, ktorí často zdieľali svoje najosobnejšie a tragické skúsenosti a ktorí ma naučili, ako sú naše najintímnejšie zážitky tiež verejné a rozoznávajú hlbší akord v nás, ako polarizácia našich konfliktov. Zatiaľ čo píšem o kolektívnej dynamike traumy vo vzťahu k násilným konfliktom a ich riešeniu a občas prinesiem príklad z týchto fór, stále sa potýkam s tým, ako si uctiť oba významy skúsenosti, súkromný a sociálny.

FÓRA V CHORVÁTSKU

V priebehu niekoľkých rokov sme Lane Arye a ja facilitovali mnoho fór s ľuďmi z vojnou postihnutých oblastí v Chorvátsku. Zaoberali sme sa povojnovými otázkami návratu, zmierenia a budovania spoločenstva — komunity. Projekt bol koordinovaný mimovládnyimi organizáciami v Chorvátsku Udruga Mi a podporovaný Komisiou pre utečencov spoločenstva národov (UNHCR — United Nations High Commission for Refugees) rovnako, ako úradom Prechodovej iniciatívy (OTI — Office of Transition Initiatives), USAID, The Threshold Foundation, organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Účastníci boli z radov širokej škály vládnych aj mimovládnych organizácií, tiež medzinárodných organizácií a vedúcich obcí. Pracovali v komunitnom plánovaní ako psychológovia, sociálni pracovníci, právnici, učitelia, doktori, starostovia a pracovníci s mládežou. Účastníci fóra boli zmiešanou skupinou Chorvátov, Srbov, muslimov, a ďalších etník ako Maďarov a Rómov. Boli z rôznych prostredí, zmiešaných manželstiev, a s rôznym zázemím. Každý účastník mal jedinečné vojnové skúsenosti a mnohí z nich boli utečencami, vysídľovaní či navrátení. Všetci prežili obrovskú stratu počas vojny a mnoho z nich malo závažnú traumatickú skúsenosť. Skupiny sa stretli k diskusii a spoločnému spracovaniu napätia a otázok, s ktorými sa potýkali vo svojej práci a životoch. Jedna z myšlienok stojacich za fórami je, že ľudia sú schopní pracovať vo svojich komunitách iba potiaľ, pokiaľ sú schopní osobne sa stretávať a spracovávať zložité a bolestivé problémy, ktorým sú a boli vystavení. Úspech ich praktického úsilia v budovaní komunity naprieč celým Chorvátskom bol do značnej miery závislý na tom, ako sa budú schopní stretnúť s napätím a polarizáciami v atmosfére ich komunit. Tieto polarizácie vznikli povojnovým zúčtovaním, jeho daňou na duchu komunit a výhľadoch do budúcnosti.

Väčšinou začíname 4 dňové fóra otvorením diskusie na viaceré témy, ktoré ľuďom ležia v hlave. Na príklad ľudské práva, mladosť, staroba, rodové otázky, spoločenská beznádej, ekonomické otázky v komunite, mladý ľudia opúšťajúci vlastné komunity, potreba nájsť masové

hroby, separácia a zmierenie spoločenstiev či témy ohnisk násilia. V priebehu dialógu sa dohadujeme o oblasti, na ktorú sa zameriame a rozlíšime uhly pohľadu a polarizácie. Podporujeme presnejší dialóg medzi všetkými hlasmi vo vnútri fóra, vrátane tých, ktoré nie sú zjavné medzi účastníkmi fóra, ale na ktoré je odkazované ako na postoje v "našej komunite".

Základný prístup k našej facilitácii bol založený na Mindellovom (1995) pojme hlbkej demokracie, vďaka ktorej môže spoločenstvo objaviť vlastnú múdrosť a smer vpred, keď interakcia všetkých názorov je facilitovaná s uvedomením, vrátane tých, ktoré má komunita tendenciu marginalizovať ako nechcené či príliš extrémne. Okrem reprezentovania interakcie medzi všetkými uhlami pohľadu, hlboká demokracia zahŕňa reprezentovanie najhlbších emócií komunity ležiacich pod povrchom. Príkladom je reprezentovanie polarizovaných "rolí", ktoré môžu byť mýtické na rovine "insideri" a "outsideri" či utláčateľ a utláčaná, rovnako ako reprezentovanie skúsenosti, ktorá je základom pre polarizáciu a viaže nás jeden k druhému. Zistili sme, že procesová práca v riešení konfliktov je pre našu prácu neoceniteľná, obzvlášť v orientácii na tie miesta, kde sa konflikt deje opakovane v cykloch, kde je zmierenie blokované, kde u ľudí narastá beznádej, a kde konflikty získavajú názov "bezvýchodné". V konfliktných oblastiach a povojnových zónach má bezvýchodnosť v práci s takými "hotspotmi" (horúcimi miestami) zásadný vplyv na znovu vytvorenie spoločenstiev naprieč oblasťami sociálnej práce, vzdelávania, ekonómie, práva a miestnych politických aktivít. Vyhorenie a depresie môžu byť všadeprítomné na sociálnej, ekonomickej, psychologickej i duchovnej úrovni.

HORÚCE MIESTA A TRAUMA

Konflikty sa cykliu a eskalujú na základe horúcich miest ("hotspot") (Mindell, 1995, str. 27, 41). Hotspot je popis konkrétnej dynamiky v interakcii. Príkladom môže byť chvíľkové vzplanutie, ktoré sa vyskytne v skupinovej interakcii, akési pozdvihnutie energie, kedy sa skupina dotkne niečoho horúceho a následne sa objaví napäté ticho, smiech, alebo sa rýchlo prejde k ďalšej téme, zatiaľ čo sa ľudia tvária, že sa nič nestalo. Pokiaľ hotspot opakovane ignorujeme, vráti sa a konflikt bude eskalovať. Ak hotspot opatrne oslovíme, je to miesto s potenciálom k transformácii skupinovej alebo komunitnej interakcie.

V Chorvátsku sme popísali hotspot, ako dvere z minulosti do budúcnosti. Na hotspotoch sa konflikty objavujú v cykloch a opakujú históriu. Pokiaľ vstúpime do hotspotov s uvedomením, sú to dvere do budúcnosti a budovania komunity.

Na hotspotoch vznikajú nevypočítateľné signály a pocity, že sa môže stať "niečo nenormálne", "niečo nekontrolovateľné". Na hotspotoch ľudia môžu dostať strach. Pokiaľ je však interakcia opatrne facilitovaná, objaví sa úľava a dychtivosť preskúmať hotspot s vedomosťou, že je to miesto, kde leží podstata problému a ak je ignorované, vráti sa samovoľne a nebezpečnejšie.

Dotknite sa hotspotu v oblastiach vážnych konfliktov a dotknete sa ložiska bolesti a je tiež možné, že spustíte symptómy traumy. Vyhýbanie sa hotspotom však ponecháva traumu nedotknutú tesne pod povrchom. Preto sú špeciálne zručnosti a znalosti o traume spolu s presnosťou práce s hotspotmi zásadné. Na to, aby bolo možné pomôcť skupinám opatrne pracovať s hotspotmi je potrebná orientácia oceňujúca skrytú kreativitu a smerovanie vpred, ktoré sa na tomto mieste môže vynoriť.

V mnohých tradíciách je malá chyba zámerne vpletená do dizajnu koberca či vnesená do malby na váze. Opakujúci sa a pravidelný dizajn je prerušený chybou, aby sa "duša" mohla oslobodiť zo seba udržiavajúceho sa systému. Hotspot má túto charakteristiku. Je to trhlinka v látke opakujúcich sa interakcií. Tu stretávame bolesť a traumu skrytú pod povrchom komunitnej interakcie. Tu sa môže spustiť násilie. Tu sa tiež môžu objaviť hlbšie, kreatívne úrovne skupinového života.

Hrana chaosu — nelinearita

Hotspot môže byť tiež pochopený ako "hrana chaosu", pojem používaný v teórii komplexity, ktorý odkazuje na konkrétnu dynamiku systémov "ďaleko od rovnováhy", kedy tesne pred tým, ako systém prepadne za hranicu chaosu, je zrelý k evolúcii. Okolo tohoto miesta má systém nelineárne tendencie, čo znamená, že malý vplyv môže vyvolať masívne zmeny. Na tomto mieste sa môže komunita rýchlo rozohniť a polarizovať do vojny, a zároveň malá intervencia môže komunitu podporiť v transformácii a vývoji (Audergon, nepublikovaný rukopis).

PREHRÁVANIE KONFLIKTU, PREHRÁVANIE TRAUMY

Výrazná charakteristika hotspotov je, že sa okolo nich konflikty cyklia a história sa opakuje. Výrazná charakteristika traumy je, že sa prehráva.

Traumatická skúsenosť sa vracia a vracia. Traumatická skúsenosť nie je "zapamätaná", ale opakovane prežívaná. Skúsenosti traumatizovaných jedincov zahŕňajú, ako znecitlivenie spôsobené odrezaním sa od skúsenosti, tak násilné prehrávanie a prenikanie prežitých udalostí do života skrz flashbacky, nočné mory, vnútorné skúsenosti a telesné symptómy. Kolektívne sa podieľame na dynamike traumy mlčaním, odštiepením nevysloviteľných udalostí našej histórie a ich opakovaním.

Trauma začína udalosťou či sériou udalostí, ktoré je príliš ťažké zvládnuť. Skúsenosť je za "hranicou" toho, čo je možné vnímať a na čo je možné odpovedať. Je to za tým, čo dokážeme zahrnúť do našej identity, ako jedinci či komunity. Judith Hermann píše:

Bežná odpoveď na krutosť a zverstvá je ich vypudenie z vedomia. Určité porušenia sociálneho kontraktu sú príliš hroznú na to, aby boli vyslovené: to je význam slova "nevysloviteľné" ... Konflikt medzi vôľou zamietnuť hrôzostrašné udalosti a vôľou na nich poukázať nahlas je centrálna dialektika psychologickej traumy ... traumatizovaní ľudia sa striedavo pohybujú medzi pocitom znecitlivenia a znovu prežívaním udalosti (Hermann, 1997, str. 1).

Šok a svedok

V momente traumatizujúcej udalosti sa objaví šok. Jedna naša časť ide vpred a časť nás zostáva uväznená v šokujúcej udalosti. Nemusíme si ani spomenúť na šok, pretože nebol čas reagovať. Život sa pohol ďalej, možno v zrýchlenej sérii udalostí orientovaných na prežitie. Avšak počiatkový šok a udalosti, ktoré ho vyvolali sú stále prítomné tesne pod povrchom, akoby vystrihnuté z lineárneho času.

V každodennom živote, jedna naša časť vníma naše skúsenosti, odpovedá, reflektuje a rozpráva príbeh. V situácii traumatických udalostí je svedectvo niečo, čo sa nedá uniesť. Tá časť, ktorá by v daný moment bola svedkom, reagovala a odpovedala, to nedokáže. Zatiaľ čo jedna časť ide vpred, traumatická udalosť ostáva zmrazená v čase dokiaľ nebude možné byť jej svedkom.

Jedna z možností, ako sa táto dynamika deje je, že jedinec môže príbeh prerozprávať do detailov, ale bez zrejmej emocionálnej odpovede na udalosti. Alebo sú jedinci hlboko rozrušení bez kontroly nad spomienkami na udalosť. Môže to byť byť neschopnosť spomenúť si na akýkoľvek detail udalosti. Môže sa stať, že pamäť nekontrolovateľne zasahuje a zaplavuje vedomie či sa prejavuje skrz nevysvetliteľné fragmenty. Absencia voľby v rozpamätávaní sa a uchopovaní pamäte odráža absenciu voľby v originálnej traumatizujúcej udalosti.

Vel'a traumatizovaných ľudí, zvlášť so skúsenosťami v boji, majú pretrvávajúce stavy extrémnej ostražitosti — mentálnej a fyzickej pripravenosti k útoku. V Mitrovici v Kosove nám albánski Kosovčania rozprávali o tom, ako nemohli poskytnúť pomoc ľuďom žijúcim v srbskej časti Mitrovice, ľuďom, ktorí boli ťažko traumatizovaní, nespali a ostražito stáli pred dvermi so zbraňami. Vietnamskí veteráni často trpia ostražitosťou: "Nespál som poriadne už 20 rokov. L'ahnem si, ale nespím. Stále pozorujem dvere, okno a späť k dverám ... vstanem aspoň päťkrát, aby som prešiel svoj perimeter" (Shay, 1994, xiv).

ROZPRÁVANIE VERSUS PREHRÁVANIE

Príbeh sa sa opakuje tam, kde chýba ten, kto vníma. Svedok musel odstúpiť, pretože udalosti boli neznesiteľné a nebol čas na všetky reakcie a odpovede, ktoré na úkor prežitia a schopnosti ísť vpred museli byť odložené. Zatiaľ čo život sa očividne odvíjal ďalej, traumatická skúsenosť ostáva a prehráva sa. Mindellov koncept "metakomunikátora" (Mindell, 1988, str. 40) je užitočný ak uvažujeme o časti nás, ktorá je skôr svedkom a komentuje naše skúsenosti, než je nimi len pohltená. Schopnosť byť svedkom príbehu a rozprávať o ňom sa viaže skôr na "pamäť", než na nekontrolované opakovanie udalostí. Rozprávanie príbehu tiež zahŕňa prinášanie

emocionálnych odpovedí súčasne s príbehom. Reakcií, ako pobúrenie, hrôza, hnev, smútok; reakcií, ktoré nemali čas či priestor k rozvinutiu, ale ostali uzamknuté v psychike a tele. Ľudia, ktorí mi rozprávali svoje príbehy o tom, čo sa stalo počas vojny v bývalej Juhoslávii sa často obávali rozprávania vlastného príbehu. Obávali sa, že začnú plakať a slzy nikdy neprestanú tiecť. Shay píše:

Vážna trauma roztrhne súdržnosť vedomia. Keď preživší spojí plne uvedomené rozprávanie prinášajúce vedomosť toho, čo sa stalo súčasne s emóciami podnietenými významom udalostí a telesnými pocitmi vytvorenými udalosťami, začnú sa skladať útržky vedomia, ktoré trauma roztrieštala. Takéto rozprávanie má za následok remisiu niektorých, zvlášť rušivých symptómov, disociovaných telesných pocitov, afektov a správania, ktoré sa nevysvetliteľne vtiera do jedincovho života (Shay, 1994, str. 188).

Komunalizovanie príbehu: chýbajúci svedok

Zdeliť a byť svedkom príbehu pomáha jeho začleneniu do života jedinca a života komunity. Zatiaľ čo hľadanie svedka je zásadné pre traumatizovaných jedincov na individuálnej rovine, rozprávanie príbehu je liečivé iba ak je prítomná komunita ľudí, ktorí počúvajú, cítia a odpovedajú (Shay, 1994, str. 188). Vnímanie vojnovéj traumy, ako individuálne psychologického problému jedinca, môže obnovovať pocity izolácie a predstavy, že je to práve jedinec, ktorý je chorý, izolujúc ho od komunity ešte výraznejšie. Tento prístup iba opakuje dynamiku traumy a pocity odlúčenia, ochromenia a izolácie skúsenosti.

Potreba skôr rozprávať a počuť príbeh, než ho odštiepiť, či ním byť zahltený/á je potrebou tiež pre komunity. Nie len potrebou individua. Avšak obtiažnosť počúvania a odpovedania na traumatické príbehy pre komunitu a spoločnosť siaha veľmi hlboko. Znecitlivenie sprevádzajúce traumy sa deje na úrovni komunit a tiež globálnej úrovni a zahŕňa obtiaže spájajúce sa so svedectvom, odpoveďou na krutosti, strachom zo spustenia traumatických skúseností v druhých, so strachom z viny či zodpovednosti, z trestu alebo reparácií, z nezájmu, z opovrhnutia, spája sa s prianím ostať uzavretý/á s privilégiami a so šťastnejším pohľadom na svet. Zásadná dynamika chýbajúceho svedka a prehrávania traumy je preto historický, súčasný a široko spoločenský problém.

KOMUNITNÁ TRAUMA

Keď zažijú hrôzy celé komunity, trauma ostane v tkanine rodiny, komunity a spoločnosti po celé generácie. Rovnako, ako jedinca môžu potrebovať roky pred tým, aby svoj príbeh mohli rozprávať, začať sa zotavovať a vracajú sa do života, tak isto môže nastať, že príbeh komunitnej traumy vyrozprávaný až v ďalších generáciách. Ak je pre jedinca aj po niekoľkých rokoch príliš skoro začať rozprávať o strate a traume, tak pre spoločnosť sa 50 či 100 rokov zdá, ako krátky čas na uchopenie ďalekosiahlych hrôz a genocíd.

Komunitná dynamika: "nechajme históriu za sebou"

Odštiepenie sa objavuje aj v dynamike kolektívnej traumy, kedy časť spoločnosti zažije zverstvá a druhá časť, nechotná či neschopná vzťahovať sa k traumatickému príbehu vyhlási, že je čas pohnúť sa ďalej. Dominantná skupina alebo skupina spoločnosti s najväčšou sociálnou mocou často nezahrnie traumatický príbeh utlačovanej minoritnej skupiny do svojho kolektívneho "rozprávania" o udalostiach. Utláčaná skupina, ktorá zažila krutosť (často v rukách dominantnej skupiny) sa často cíti uzavretá v príbehu. Ak sme súčasťou skupiny, ktorá utlačovala inú, či získala privilégia utláčaním, sme často prví, kto chce na udalosti zabudnúť a pohnúť sa ďalej. Absencia schopnosti prebrať zodpovednosť sa s dynamikou traumy kombinuje. Je však možné vypočítať si našu históriu a odpovedať na ňu a tiež pozrieť sa na zásadné otázky zodpovednosti tam, kde to naši predkovia nedokázali. Avšak príslušníci ďalšej generácie sa chcú často ešte viac vzdialiť či sa môžu cítiť nevinní, nedotknutí udalosťami. Môžu mať pocit, že to, čo sa stalo nie je ich zodpovednosť a stalo sa to príliš dávno. Toto nás zmrazuje, zatiaľ čo sa odštiepujeme od vedomostí o historických udalostiach strácajúce prepojenie s našim príbehom. Možnosť hovoriť o udalostiach ako súčasť histórie, kým ostatní tú možnosť nemajú, pretože stále trpia, je privilégium, ktorého si nemusíme byť vedomí.

REVIDOVANIE HISTÓRIE AKO SYMPTÓMU KOLEKTÍVNEJ TRAUMY

Existuje mnoho príkladov, v ktorých časť spoločnosti "pokračuje vpred" nechávajúc tých, ktorí trpeli osamote s bremenom traumy. Časť spoločnosti, ktorá ide vpred narieka, že skupina preživších nedokáže nechať svoj príbeh za sebou. V extrémnych prípadoch jedna časť spoločnosti nielenže ide vpred, ale rozhodne, že by príbeh mal byť z histórie vynechaný. História je prepracovaná. Po tom, ako boli v bosnianských mestách Foca a Zvornik zabití a vyhodení muslimovia, boli mešity vyhodené do vzduchu. Keď sa verejnosť pýtala nových srbských starostov prečo boli tieto ohromné diela architektúry zničené, odpovedali, že žiadne mešity tam nikdy

neexistovali (Bartov a kol., 2001, str. 190). Existuje veľké hnutie snažiace sa o revíziu histórie holokaustu. Hnutie tvrdí, že sa holokaust nikdy neudial a celý je výmyslom židov a tiež, že jeho rozsah je zámerne preháňaný. Úmrtia sú pripisované nie plynovým komorám, ale napríklad týfusu. O genocíde pôvodných indiánov sa v USA rozpráva málo a spoločnosť sa s ňou nikdy nepotýkala. Indiáni sú stále dehumanizovaní a cowboji romantizovaní. Dedičstvo otrokárstva v USA je vyučované ako súčasť africko-americkej histórie, no stále nie je počítané za zásadnú traumatickú skúsenosť histórie USA, ktorá stále pretrváva. História kolonizácie po celom svete je prezentovaná skôr ako hrdinské a dobrodružné príbehy, než ako príbehy násilných hrôz a tráum.

Hoci k revízii histórie dochádza často zo strany extrémistických národných skupín, všetci k nej prispievame záujmom o výklad chrániaci len naše záujmy a našu nevinnosť. Rozšírená dezinformovanosť problém zhoršuje.

ZRADA A HRANICE

Absencia ochrany je dôležitou súčasťou traumy. Trauma spôsobená fyzickým a sexuálnym zneužívaním detí nie je len agresívnym aktom, ale aj aktom zrady človekom, ktorý má našu dôveru a zodpovednosť nás chrániť. Ľudia v Chorvátsku často rozprávajú o traume, ktorá vznikla v momente, kedy susedia, ktorým verili, ich démonizovali a surovo sa proti nim obrátili. Shay popisuje základný znak bojovej traumy vznikajúcej zo zrady vlastným veliteľom. "Zistili sme, že sme zabili veľa rybárov a detí ... skurvený plukovník hovorí. "Netrápte sa, postaráme sa o to... máme čísla, počet tel!" (Shay, 1994, 4, str. 170-1). Pre politických väzňov je často traumatizujúca zrada zo strany ich vlády, ktorej primárna zodpovednosť je chrániť ich ľudské práva a bezpečnosť. Uprostred najhrôzostrašnejších skúseností neexistuje možnosť obrátiť sa na niekoho či prizvať autoritu, pretože polícia a vláda pracujú spoločne na vašom zániku. Trauma sa obnovuje, keď krajiny odmietajú prijať utečencov. Podobne aj predsudky a nevlúdny postoj, s ktorými sa utečenci stretávajú traumou násobia. Čelenie chladnej a nehostinnej byrokracii, ktorú nikto z nás nemá rád, môže spustiť traumy súvisiacu s mučením. Chladný a prázdny pohľad na ulici opakuje otupelosť a odštiepenie od traumatického príbehu. Na druhú stranu, prijímajúci postoj môže zmeniť niekoho život.

TRAUMA, TELEVÍZIA A SLZY

Keď ľudia, ktorí zažili násilie, vylúčenie a genocídu volajú do sveta o pomoc a cítia, že svet sa otáča chrbtom, zhoršuje to traumu možno viac, ako čokoľvek iné. Všetci sa zúčastňujeme, keď pozeráme televíziu, v novinách čítame o neúnosných tragédiách a nakoniec ideme do práce a pokračujeme v našom každodennom živote bez reakcie a záujmu. Množstvo tragédií je v našom svete tak veľké, že ho nemôžeme cítiť. Môžeme cítiť chladný odstup, ktorý nevieme vysvetliť. Ako keby sa strašné udalosti diali v oddelenom, paralelnom svete. Pozeráme noviny a zhromažďujeme energiu na to, aby sme stačili našej každodennej práci. Je pozoruhodné, že toto je popis dynamiky traumy. Jedna časť ide vpred, sústreďujúc sa na normálny život, odštiepená od udalostí, ktoré sú príliš hroznú na to, aby sme mohli byť ich svedkami a obsiahnuť ich.

Keď sme boli v roku 1996 prvýkrát v Chorvátsku, zišla sa skupina pozostávajúca z ľudí zo všetkých regiónov Chorvátska a Bosny. Skupina zo Sarajeva mala tendenciu držať pospolu. Niekedy na sedenie meškali niekoľko minút, pretože sa museli vysporiadať so schodmi a potrebami mladého muža na vozíčku. Väčšinu seminára účastníci tvrdili, že majú určitý "status" v skupine, sčasti vďaka vzájomnej vrúcnosti, sčasti kvôli ich kozmopolitnému štýlu zo Sarajeva. Niektorí cítili, že sa držia od skupiny. V skupinovej interakcii sa však vynorilo niečo úplne iné. Aj keď všetci z tejto skupiny prešli vojnou a utrhli traumu, Sarajevo bolo až do nedávna živé peklo. Tí zo sarajevskej skupiny sa cítili byť mimo kvôli vlastnej vojnovnej traume.

Jedna žena povedala: "Zaobchádzate s nami, ako keby sme boli exponáty v múzeu. Pozeráte sa na nás, ale nedotýkate sa". V ten moment predstúpila žena a posadila sa oproti nej. Povedala: "Videla som Sarajevo v televízii. Vtedy už vojna v Chorvátsku nebola a aj keď žijem približne 200 km od Sarajeva, pozerala som sa naň v TV. Pripadalo mi vzdialené. Pamätám sa, že som to nemohla cítiť. Pamätám sa, že som bola rada, že sa to deje tam a nie tu". Keď rozprávala tieto slová tvárou v tvár žene zo Sarajeva, ktorá prežila obrovskú osobnú stratu, ľuďom začali tiecť slzy z očí. Nikdy predtým, ani potom som nevidela nič podobné. Každému účastníkovi v skupine asi 60 ľudí tiekli slzy po tvári. Uistili sme osobnú prekladateľku, že je to v poriadku, ak sa cíti dotknutá a nevie slzy zadržať. Tiež si sadla na zem a plakala, zatiaľ čo ostatní spontánne ponúkli k prekladu. Tiež sme plakali, keď sme Lane a ja ďalej pokračovali vo facilitácii. Ostatní tiež rozprávali o vlastnom dištance od bolesti druhých, o tom, ako sa izolovali jeden od druhého sledujúc dianie v televízii. Sledovali dokonca to, čo sa deje vo vedľajšej dedine. Presne ako svet, ktorý stál a v tichosti pozeral televíziu.

Mlčanie

Často zažívame našu tendenciu upadnúť do ticha v pocite úžasu, smútku, neschopnosti, beznádeje, alebo nezájmu. Málokedy rozoznáme, že mlčanie je aktívnou ingredienciou v plánovaní a uskutočňovaní hrôz. Mlčanie je dynamikou traumy. Snažíme sa zapudiť udalosti z nášho kolektívneho uvedomenia a záujmu. Mlčanie sa predpokladá a presadzuje manipuláciou našej tendencie zveriť právomoc do rúk druhých, demonizovať susedov, hľadať bezpečie a sústrediť sa na bežné záležitosti. Mlčanie je tiež umocnené našou predstavou nevyhnutelnosti etnického konfliktu. V 90. rokoch celý svet pozoroval bývalú Juhosláviu a Rwandu mysliac si, že nejakým spôsobom vyvrcholila pradávna etnická nenávisť namiesto toho, aby sa zaoberal faktom genocídy (Gutman, 1996).

PREHRÁVANIE NOČNEJ MORY

Nočné mory histórie neprepukajú spontánne. Minulé nespravodlivosti a traumy zostávajú vpletené do látky našich kolektívnych interakcií a sú rozduchané, aby začali vojnu. Napríklad, v bývalej Juhoslávii boli minulé nespravodlivosti a traumy úmyselne prebudené a manipulované za účelom etnického očistenia, vojny a genocídy. Podmienky pre vyvolanie spomienok na minulé nespravodlivosti a traumy sa stali jazykovým a emocionálnym kontextom pre rozvíjanie ďalších udalostí. Znovu oživené srbské hnutie Četnici ("Chetnik") pripomenulo spomienku na ultra nacionalistické hnutia Ustašovcov ("Ustas") v Chorvátsku počas druhej svetovej vojny. Ustašovci boli zodpovední za koncentračné tábory a masové zabíjanie Srbov, židov a ďalších. Počas vojny v 90. rokoch boli Chorváti a Srbi pravidelne nazývaní Ustašovci a Četnici. Moslimovia boli nazývaní "Turkovia" ("Turks"), ako asociácia k invázii Osmanskej ríše v 14. storočí. Mnoho ľudí hovorilo, že v danej dobe bolo ťažšie dozvedieť sa aktuálne novinky, ako informácie týkajúce sa udalostí z Kosova z roku 1999, ktoré pôsobili dojmom, že sa udiali len včera. Srbi vtedy prehrali slávnú "Bitku na Kosovom poli". Počas genocídy bosnianskych moslimov bolo veľa Srbov presvedčených, že sa bránia agresii "Turkov".

STRATA A VYKÚPENIE

Bežným vzorcom v histórii je, že ak boli národ či skupina utláčaní a utrpeli stratu či traumu, má to podiel na spoločnej, kolektívnej, beznádeji. Zdieľaná história má mýtický rozmer a pri prežívaní tragédie spája ľudí dohromady a v živí semienka nápravy. "Nebudeme znova utláčaní. Nebudeme znova porazení. Nebudeme znova zranení. Ukážeme svetu, kto naozaj sme." Milošević a srbskí nacionalisti oslovili hrdinské príbehy straty zobrazujúce prehru v 13. storočí v Kosove a pomohli tak po 600 rokoch zrodeniu novej mytológie Veľkého Srbska. Rovnako Nemcov,

ponížených z prehry po prvej svetovej vojne, podnietil veľký sen odplaty za vlády nacistov v 30. rokoch. Čerstvý odkaz genocídy židov v Európe podnietil sen a vznik štátu Izrael. Udalosti 9-11 boli využité na podporu "imperiálnej" mentality, podporujúcej vojnu Spojených štátov proti teroru.

Opakovanie nočných môt a cyklov odplaty

História sa tiež opakuje skrz prebudenie verejného nutkania k odвете. Je možné a užitočné spoznať a porozumieť našej potrebe pomsty a jej vzťahu k našim názorom na spravodlivosť a prianiu ulaviť traume. Poznanie našej motivácie k pomste nám môže pomôcť nájsť spôsoby, ako brať naše potreby vážne a bez prehrávania odvetnej nočnej mory.

Existuje viacero motívov k odplate. Jedným zo základných motívov je zodpovednosť vo forme zaplatenia ceny, vyrovnania skóre. Ak je zodpovednosť odmietnutá, nutkanie k pomste je väčšie. Práca s témami zodpovednosti je preto podstatnou časťou riešenia konfliktov. Ďalším z motívov pre pomstu je pokus o odpútanie sa od bolesti. Ak sa cítite uväznení vo vnútri bolestivej polarizácie, v ktorej ste obeťou útlaku, preskočenie na opačnú stranu a spôsobenie bolesti druhým dočasne prinesie úľavu. Často zameníme "role" a ani si to neuvedomujeme. Často prepíname medzi obsadením role toho, ktorý je zranený a toho, kto zraňuje druhých. Keď zakopneme prstami o stoličku, stotožňujeme sa s bolesťou narazeného palca, zatiaľ čo sme prekopli stoličku cez celú miestnosť. Táto tendencia sa dá ľahko zneužiť na udržanie národov v identifikácii s tým, ako boli utláčané, zatiaľ čo na oplátku zraňujú druhých.

Nutkanie k pomste povstáva tiež zo želaní, aby ostatní vedeli, aké to je byť zranený/á a ponížený/á a tiež zo želaní, aby bola bolesť zahrnutá do komunity. To môže sprevádzať presvedčenie, že ak by len utláčatelia vedeli, aké to je byť utláčaný/á, prebudili by sa a zmenili. Ak na fórach, práve v momente zahriateho konfliktu, kedy sú ľudia pripravení vyraziť k pomste, podporíte niekoho k celistvejšiemu vyjadreniu vlastného prežívania, môže nastať situácia, že sa dotýčný rozplače a v pobúrení a bolesti bude kričať o utrpení, traumách a zverstvách, ktoré musel prežiť, až kým niekto neprijme jeho správu. Konflikty sa môžu zmeniť, ak je niekto na druhej strane ochotný zdieľať kvapku utrpenia. Kým nikto nezdieľa bolesť a pobúrenie, kým to ostáva odštiepené, nutkanie k pomste pretrváva.

Pomsta môže vzplanúť na základe zvnútorneného utláčateľa. Utlačiteľ žijúci v komnatách našej mysle nás neprestáva strašiť a kopať. Táto zvnútornená agresia môže byť obrátená voči nám samým, vlastnej skupine či voči ostatným. Môže sa odohrávať autonómne bez pričinenia nášho vedomia. Niekedy je pomsta tiež nutkanie postaviť sa a odmietnuť ďalšie zranenie či poníženie. Z nahromadených zranení a utrpenia povstávame, aby sme povedali "už viac nie". Po

šesťdňovej vojne v roku 1967 povedal Ben-Elizer, člen izraelského Knesetu, "Nebolo nás tak málo, ako niektorí veria. Po našom boku bojovalo šesť miliónov, ktorí nám do ucha šepkali jedenáste prikázanie: Nenechaj sa zabiť" (Morris, 2001, str. 311).

Naša naliehavá potreba k odplate a pomste môže byť tiež želanie ukončiť príbeh utrpenia, dostať sa z nočnej mory a prestať odolávať bolesti. Naša potreba zastaviť koleso utrpenia môže na oplátku znova začať a obnoviť nový cyklus násilia a zachovávať tak utrpenie.

Motivácia k pomste môže byť prežívaná tiež, ako srdcová záležitosť voči tým, ktorí zomreli, a dokonca, ako snaha skontaktovať sa s ríšou mŕtvych. Vojnovú traumú môže sprevádzať nutkanie pomstiť sa či zármutok nad stratou druhov alebo predkov. "Táto je za teba zlato. Zložím tohto hajzla a vyrežem mu srdce pre teba" (Shay, 1994, str. 89).

Prehrávanie traumy vo vnútri jednotlivcov, v nočných morách, flashbackoch, vo vnútornom prežívaní, v spoločnosti, v opakovaní nevedomej bolesti a cyklov násilia môže byť pochopené, ako hľadanie uvedomenia. Traumatická skúsenosť je história, stále prítomná, hľadajúca svedka. V niektorých prípadoch je to nádejná perspektíva, ktorá nás môže viesť v hľadaní metód a fór na prácu s kolektívnymi dynamikami traumy v konfliktných zónach a v okolí chronických spoločenských konfliktov.

Namiesto toho, aby sme sa cítili otupene a odpojene, opakujúc históriu a sužujúc sa novými epizódami násilia priamo, či pomocou televízie, potrebujeme spôsoby, ktoré nám pomôžu obsiahnuť našu vášnivú emocionálnu a traumatickú históriu. Potrebujeme ich, aby sme sa mohli emocionálne spojiť s našim príbehom.

ZODPOVEDNOSŤ, KOMUNITA, TRAUMA A KOMUNITNÉ FÓRA

Dynamiky traumy a zodpovednosti sú úzko prepletené. Téma zodpovednosti bola pri našich fórach v Chorvátsku často dôležitá. Niekedy sa zdalo, že účastníci boli účastní rozväzovania veľkého zložitého uzla. Objavovali a ťahali hlavné vlákna rôznych perspektív a emócií, zahŕňajúcich osobné skúsenosti s vojnou, bolesť a traumú v komunite, volanie po zodpovednosti a objavovanie otázok individuálnej, skupinovej či národnej zodpovednosti. Po celú dobu sa zároveň sústreďovali na potreby vlastných komunít a konkrétne témy, týkajúce sa ich budovania.

Témy zodpovednosti sa počas vojny objavovali v rôznych časových obdobiach. V roku 1991 srbské polovojské skupiny a juhoslávská armáda obsadili veľkú časť Chorvátska majoritne obývanú srbskou populáciou. V tejto dobe etnického očisťovania boli Chorváti zabíjaní a utekali. V roku 1995 si chorvátska armáda vzala tieto regióny späť a tentoraz boli zabíjaní Srbi, ktorí museli utiecť. Obe obdobia boli sprevádzané hrôzami a vojenskými zločinmi. V rokoch medzi 1991 a 1995 boli moslimovia v Bosne obeťami genocídy. Bosnianski Chorváti boli tiež terčom a utekali do Chorvátska. Obrovský počet ľudí bol vykorenený z vlastných domovov, komunít a po vojne čelila krajina komplexným problémom s utečencami, vysídlenými ľuďmi a právom na návrat. Problémom zahŕňajúcich ubytovanie, napríklad ako keď sa bosnianski Chorváti, utekajúci z Bosny, prisťahovali do Chorvátska, do domov opustených Srbmi utekajúcimi z Chorvátska. Problémy s ubytovaním a široké spektrum ďalších praktických otázok v oblasti znovubudovania komunít boli odrazom silne zakorenenej otázky zodpovednosti, prítomnosti traumy a uzmierenia.

Vysoko rozšírené problémy zodpovednosti kombinované s traumatickou skúsenosťou často vytvárali netolerovateľnú atmosféru v komunitách po celom Chorvátsku. Podozrenie a diskriminácia na základe príslušnosti k etnickej či národnej skupine v spojení s osobným utrpením zo skúsenosti s vojnou bolo často neznesiteľné. Počas našich fór prebiehali vášnivé diskusie o tom, ako sa popasovať a rozlíšiť skupinovú a osobnú zodpovednosť. Konflikt sa často točil okolo obviňovania a obrany. Videli sme tiež neobyčajné premeny, kedy ľudia hovorili o svojej skupinovej a osobnej účasti v strašnej dynamike vojny a prebiehajúcich napätiach.

Jedno popoludnie v skupinovom procese narástla atmosféra podozrenia a vyvstala téma zodpovednosti. V atmosfére sa zakrádali otázky. Kde si bol/a? Prečo si odišiel/odišla? Prečo si zostal/zostala? Čo si robil/a? Jeden človek prepadol úzkosti a rozrušeniu. V pote a panike vyskočil a odchádzal z miestnosti. Stihli sme sa ho ešte opýtať, či chce zostať alebo odísť a či je niečo, čo by rád vyslovil. Povedal, že je zdesený a nemôže uniesť rozoberanie tak nestálych otázok, ktoré môžu viesť k eskalácii konfliktu. Ocenili sme to, že sa chráni a tým tiež chráni skupinu. Spomalili sme, aby sme zistili, či chce zostať a ak áno, čo k tomu potrebuje. Povedal, že veľmi chce zostať a chce, aby diskusia prebehla, ale neverí, že je to možné. Podporili sme skupinu v tom, aby zistila čo je pre celú skupinu potrebné, aby diskusia nikoho nevyčlenila a neretraumatizovala.

Niektu sa opýtal, či môže hovoriť. Žena popisovala, že atmosféra vytvorená podozrením v jej komunitách vnucuje ľuďom pocit, že sa nemôžu vrátiť domov a znovu vybudovať svoje životy, a vyvoláva traumatické skúsenosti s vojnou. Pokračovala: "Cítim, že som stále spochybňovaná. A ja stále spochybňujem. Poznám obvinenú a obviňujúcu vnútri seba". Potom povedala príbeh o šokujúcej a traumatickej skúsenosti z vojny, ktorú nikdy verejne nepovedala, kedy jej činy pod

vplyvom teroru vystavili život jej priateľky aj jej smrti. Obe to prežili. Popisovala bolesť zo sebaspytovania ohľadom rizika, ktorému podrobila život priateľky, a ktoré trvá až do dnešného dňa.

Na skupinu padlo ticho. Potom ostatní začali hovoriť o svojich vnútorných otázkach, obvineniach a pochybnostiach a ako pod tlakom času neustále skúmajú svoje vlastné konanie. Niektorí hovorili o svojich pocitoch viny, že neurobili dosť pre zastavenie zverstiev. Mnohí hovorili o prežívaní obrovských pochyb o rozhodnutiach, ktorým museli čeliť, a ktoré ovplyvnili nielen ich, ale aj životy ich milovaných. Niektorí hovorili o zosobňovaní verejnej autority a potrebe urobiť rozhodnutie, ktoré by malo za následok život či smrť celej komunity. Ľudia hovorili veľmi osobne o svojich najhlbších etických otázkach a zápasoch v otázke osobnej zodpovednosti. Veľmi napätá a výbušná atmosféra, plná podozrenia, odsudzovania, strachu z vyvolania starých zranení a dotýkania sa riskantných otázok sa premenila na pocit hlbokého záujmu jedného o druhého a na pocit rešpektu k tomu, čím v spoločnom procese reflexie na tému zodpovednosti prešli. Uvedomili si, že to, čím prešli bolo kolektívne a zároveň hlboko osobné. Účastník, ktorý bol pred tým úzkostný bol viditeľne uvoľnený, dokonca povznesený. Neskôr povedal, že nikdy v živote, ani vo svojich najdivokejších predstavách si nemohol predstaviť, že by dialóg v skupine Srbov, Chorvátov a moslimov mohla dosiahnuť takejto úrovne.

TRIBUNÁLY, PRAVDA A UZMIERENIE, FÓRA KOMUNÍT OBYČAJNÝCH ĽUDÍ

Na to, aby konflikt dosiahol isté riešenie a v komunite nastal súlad, je nutná zodpovednosť. Zodpovednosť zahŕňa uznanie udalostí, môže zahŕňať súdenie a potrestanie vojnových zločincov a zahŕňa vysporiadanie sa s kolektívnou aj osobnou zodpovednosťou. Znamená to venovať veľkú pozornosť situácii, povedať príbeh, vyplniť diery, doplniť chýbajúce informácie, prísť na to, čo sa stalo s tými čo zmizli a nájsť masové hroby. Tiež to zahŕňa uznanie traumy, spôsobenou krutosťou.

Na medzinárodnej úrovni predstava, že na to, aby sa zabránilo prehrávaniu násillia je potrebná zodpovednosť, viedla k založeniu medzinárodných tribunálov pre bývalú Juhosláviu a podobne pre Rwandu. Uistením, že existuje individuálna zodpovednosť smerujú medzinárodné tribunály k tomu, aby nedochádzalo k stigmatizácii celých skupín a tiež zaisťujú, aby sa ostatní neuchýlili k aktu pomsty za účelom hľadania spravodlivosti. Medzinárodné tribunály dúfajú, že ustanovením legálnej pravdy zabráni historickému revizionizmu. Majú za cieľ ukončiť beztretnosť, čo znamená, že chcú zabrániť tomu, aby sa tí, ktorí majú moc vyhli zodpovednosti za vojny a zločiny proti ľudskosti. Tribunály majú za cieľ dosiahnuť pocit spravodlivosti, facilitovať uzmierenie a návrat utečencov.

Základné východisko, z ktorého vychádzajú komisie pravdy a zmierenia je zúčtovanie vo forme rozprávania celého príbehu a možnosť posunu vpred. Niektoré komisie, zvlášť v Južnej Afrike, boli postavené na princípe restoratívnej justície. Zásadným rysom "Komisie pravdy a zmierenia v Južnej Afrike" ("Truth and Reconciliation Commission in South Africa") bolo udelovanie amnestie ľuďom, ktorých činy boli politicky motivované a zároveň v súlade s politikou štátu či oslobodzovacieho hnutia. K takému kroku došlo v prípade, že bolo dosiahnuté zverejnenie všetkých informácií. Tento postoj pozýval ľudí k predstúpeniu a vyplneniu dier v informáciách podstatných na vytvorenie čo najúplnejšieho obrazu o ťažkých porušeníach ľudských práv, na základe ktorého sa spoločnosť ako celok mohla posunúť ďalej.

Kým konfrontovanie beztretnosti a presadzovanie amnestie sú dva protichodné princípy, niektorí považujú prácu tribunálov a komisií pravdy za potenciálne doplnkové. (Niektoré komisie nemajú podmienku amnestie a pracujú v spojení so súdnym orgánom). Pre naše potreby tu chcem podtrhnúť, že tribunály a komisie pravdy poukazujú na hodnotu rozprávania príbehu pred verejnosťou. Vypočutie hlasov obetí a páchatel'ov na verejnom fóre má za cieľ prispieť k zníženiu utrpenia a pomôcť k reintegrácii a zmiereniu v spoločnosti.

Záber tribunálov a komisií pravdy je nevyhnutne limitovaný a poukazuje na potrebu zaoberania sa témou zodpovednosti a traumy v povojnovom vyúčtovaní v rámci spoločenských fór. Prezident medzinárodného tribunálu pre bývalú Juhosláviu popísal základné limitácie tribunálov a potrebu "opraviť látku spoločnosti nitku po nitke" skrz iniciatívy s pôvodom v civilnej spoločnosti (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2001).

Na to, aby sa to mohlo udiať, sú fóra potrebné už na najzákladnejšej rovine, zvlášť v konfliktných a post-konfliktných zónach. Je možné vytvoriť fóra, ako kombináciu úsilia neštátnych, medzinárodných a štátnych organizácií. V skutočnosti jedna z výhod vytvárania fór s predstaviteľmi z rôznych agentúr, či ako spolupráce agentúr je zlepšenie vzťahov a podporovanie kreativity komunity. So skúsenou facilitáciou môžu fóra slúžiť nielen na rozprávanie príbehov, ale tiež na prácu s hotspotmi v komunitných vzťahoch na interaktívnejšej úrovni. Spracovanie tém ako zodpovednosť či komunitná trauma kombinované s vytvorením komunity môže viesť k zvýšenej úrovni záväzku a obnovenej nádeji, zvyšujúc tak efektivitu mnohých druhov sociálnej, vzdelávacej a komunitnej práce.

TRAUMA, APARTEID A PRÁCA SO SUB-KOMUNITAMI

Viac ako dekádu po vojne a krutostiach je Chorvátske mesto Vukovar stále v troskách. Ľudia žijú v takmer úplnom aparteide. Od barov, po ihrisko pre malé deti žijú Chorváti a Srbi oddelene. Počas stretnutia v tomto meste bolo vznesených viacero poznámok o tých, ktorí nie sú prítomní a neboli prítomní ani na iných stretnutiach, a bez ktorých nie je možné venovať sa humanitárnym témam týkajúcich sa tejto oblasti. Pomocou jednoduchej intervencie procesovej práce (Mindell, 1995) sme navrhli, že ak je tu želanie diskutovať o humanitárnych témach s neprítomnými, môžeme tento dialóg uskutočniť pomocou vytvorenia "role". Postavili sme teda stoličku reprezentujúcu túto rolu a dialóg sa rozvinul. Rozprávajúc z role, začala jedna žena hovoriť o devastujúcej traume vlastnej komunity. Hovorila, že nemôže byť prehliadané, ak hovoríte o "nás", ako o niekom, kto nechodí na vaše stretnutie. "Ak neuznajú veľkosť našej traumy, nemôžeme prísť na ich stretnutie." Nastala zmena v atmosfére. Môj spolufacilitátor Lane a ja sme urobili pauzu a uznali traumu celého regiónu, tých ktorí boli prítomní a tiež tých neprítomných. Mnohí si uvedomili, že svoju vlastnú traumu dostatočne neuznali zo strachu, že je príliš veľká a tiež v snahe ponechať ju za sebou, zostať aktívny/a a pohybovať sa vpred v budovaní komunity. Niektorí povedali, že na to, aby boli schopní uchopiť a vzťahovať sa k traumatickej skúsenosti druhých, potrebujú vytvorenie priestoru pre prácu s traumou komunity. Vysvitlo, že predstava, ponechania traumy za sebou je síce pochopiteľná, ale narušuje ich snahy o budovanie komunity. Cítili sme, že jedna z potrebných vecí pre región, na ktorú tento proces poukazuje, je práca so sub-komunitami na témach traumy v jednotlivých oblastiach. Keď budú sub-komunity pripravené, budú môcť spolupracovať stále viac a viac.

V Kosove sme navštívili Mitrovicu. Most rozdelil mesto na dve časti. Aj keď sa sociálne služby viackrát pokúsili o vzájomné stretnutie Srbov a Albáncov, žili v podstate oddelene. My sme mali možnosť stretnúť sa so skupinou albánskych Kosovčanov. Zatiaľ čo medzinárodné právo vyžaduje po vojne zmierenie, tejto skupine odľahlo, keď sme podotkli, že tu musí byť tiež silný pocit nechuti k zmiereniu kvôli veľkej traume z vojny. Veľká skupina ľudí sedela spolu v malej vstupnej miestnosti do kancelárie v nedočkavej snahe rozprávať sa s nami a medzi sebou o tom, aké to pre nich v regióne je. Fóra pre prácu s traumou sú v Kosove v rámci sub-komunit veľmi dôležité. Keď sú komunity bez možnosti práce s komunitnou traumou požiadané o zmierenie a pohyb vpred, je to podobné, ako keď je jedinec nútený hýbať sa životom, zatiaľ čo je trauma nedotknutá, prehráva sa, zasahuje do schopnosti fungovať a blokuje ju. Prívaly a roztrieštenosť aktivít po vojne v Kosove zrkadlili kolektívnu dynamiku traumy skrz pokusy o znovuvybudovanie a snahu o pohyb vpred, ale často bez dostatočnej pozornosti ku komunitnej traume pod povrchom.

ROLA FACILITÁTOROV A KOMUNITNÉHO UZMIERENIA

Orientácia a metódy Mindelovej procesovej práce berú do úvahy to, že zdroje transformácie pre jednotlivca, skupinu či komunitu ležia vo vnútri daného jedinca, komunity a ich interakcie. Facilitátor reprezentuje "úlohu" patriacu skupine. Je to skupinový potenciál facilitovať interakciu medzi polarizovanými pozíciami, potenciál ostávať s hotspotmi, namiesto utekania či prepadania do nich. Facilitátor reprezentuje kapacitu skupiny vytvárať príbeh o tom, čo sa stalo, namiesto prehrávania konfliktu či traumy, a zároveň predstavuje kapacitu objaviť kreatívny smer vpred.

Bola som veľmi dotknutá neobyčajným uvítaním, ktorého sa nám dostalo pri našich mnohých návštevách Chorvátska. Nielen, že sme stretli úžasnú pohostinnosť, báječné skupiny a priateľstvo, ale aj otvorenosť a hlad po interakciách vo fóre. Zatiaľ čo účastníci fóra mohli byť zo začiatku právom skeptickí či sa cítili vyčerpané, v depresii, zúfalí z vážnych problémov, ktorým čelili, my sme ich vnímali ako hlboko ochotných a so záujmom o hľadanie cesty vpred. Uvedomili sme si, že úloha facilitátora reprezentuje nielen pocit nádeje v rámci skupiny, ale aj potrebu nájsť novú cestu vpred so zážitkom, že je možné a potrebné traumy neopakovať. Reprezentuje tiež potrebu nájsť cestu vpred s kapacitou ponoriť sa do najťažších tém s uvedením v rámci komunity.

Zároveň nechcem vyhlasovať, že tento proces prebieha ľahko. Všetko čo potrebujeme urobiť je pozrieť sa okolo na stav vzťahov v našom svete. Je zúfalo potrebné nie len trénovať facilitátorov vo vytváraní priestoru na prácu s hotspotmi a v porozumení dynamike kolektívnej traumy, ale tiež je potrebné vytvárať možnosti pre ľudí stretávať sa týmto spôsobom.

Fóra ponúkajú príležitosť spracovať ťažkú atmosféru v oblastiach konfliktu a povojnových zónach. Ak sa táto atmosféra necháva variť, je stálym spúšťačom traumy a môže byť manipulovaná v prospech ďalšej komunitnej polarizácie a násilia. Vďaka práci s polarizovaným konfliktom a s ním súvisajúcou traumou existuje živá a reálna možnosť zmierenia a budovania komunity v konfliktných zónach.

Jedným z dôvodov, prečo máme tendenciu vyhýbať sa hotspotom je práve ich nestálosť. Prírodzene chceme ostať čistí. Rovnako, ako je múdrosťou zostávať s hotspotmi uvedomelo, je tiež múdrosť v ľudskej tendencii pristupovať k nim s opatrnosťou či sa im vyhýbať. V skutočnosti by sa o tomto nemalo premýšľať ako o opakoch. Zostávať s horúcim miestom neznamenať ponoriť sa doň, či sa mu vyhýbať. Znamená to spracovávať ho opatrne a zakúšať škálu dynamiky ktorá z neho vyrastá.

V komunitných fórach je užitočné pozývať ľudí k tomu, aby porozprávali o svojich strachoch a obozretnosti a podporovať vrodenu schopnosť skupiny nájsť cesty do náročného teritória bez opakovania násilia. Je užitočné spomenúť, že konflikty v skupine sa môžu dotýkať traumatických skúseností jednotlivcov a kolektívnej traumy celej oblasti a posilniť tak ľudské obavy. Ak niekto prehovorí o traumatickej skúsenosti, môže to spustiť traumatickú skúsenosť u ostatných. Ľudia sa môžu obávať zranení či šokovania druhých. Skupina sa môže obávať otvárania traumatických príbehov, pretože sú nekončiace. Ľudia môžu mať pocit, že ich trauma nie je dôležitá v poli, kde príbehy druhých sú horšie. Popri modelovaní postoja, že existujú možnosti ísť vpred s citlivosťou voči všetkým obavám je už len spomenutie týchto vecí pri práci na riešení konfliktu užitočné. Jednotliví účastníci a skupina potom môžu robiť rozhodnutia a podieľať sa na facilitácii procesu. Znakom traumatickej skúsenosti je, že pôvodná skúsenosť, ktorá traumou vytvorila bola charakterizovaná absenciou voľby a kontroly. Ak je rozsah tém a obáv vynechaný, objavuje sa pocit absencie voľby a môže opakovať traumatickú skúsenosť.

V našej práci s fórami sme sa ako facilitátori učili znova a znova, že je podstatné mať srdce dostatočne veľké na to, ísť so skupinou do hlboko bolestivých tém. Ak sa bojíme ísť v ústrety bolesti, bolesť sa nás zmocní jednoduchšie. Zároveň je potrebné mať srdce a uvedomenie potrebné na to, aby sme to mohli robiť bez opakovania traumatickej skúsenosti. Rozdiel medzi prehrávaním traumatickej skúsenosti a možnosťou ísť do bolestivej oblasti tak, aby to pre skupinu bolo užitočné leží v uvedomení skupiny a jej srdci.

Zatiaľ čo sa to zdá byť samozrejmé, nie je to vždy jednoduché. Je ľahšie staviať sa na stranu opatrnosti, nevedomosti, či váhavosti, než na stranu procesuálnej opatrnosti a podporovania skupiny vo vyhýbaní sa bolestivej oblasti. Tiež je veľmi jednoduché nevedome podporovať vstupovanie do bolestivej oblasti spôsobom, ktorý presadzuje či polarizuje odpor. Je jednoduché identifikovať sa s týmito témami ako s problémami facilitácie (ktorými samozrejme sú) namiesto rozpoznávania, že tieto problémy pre facilitátora sú tiež dynamikou patriacou skupine. Poznám veľa ľudí, ktorí roky zápasili s hlbokou úzkosťou a bolesťou, zatiaľ čo zápasili s krutosťami z minulosti a možnosťou života v budúcnosti. Dotýkanie sa traumatických udalostí z minulosti môže byť návrat do pekla. Pre mňa a môjho kolegu Lanea je facilitace komunit s toľkými traumami extrémne náročná, vyžadujúca nepretržité učenie a akúsi ostražitosť, ktorá vychádza zo srdca, nie zo strachu.

OSOBNÝ, POLITICKÝ A PRESAHUJÚCI ČAS

Nie je nič osobnejšieho, než traumatizujúca skúsenosť, ktorá vami otrasie až na kosť, roztrhne vašu identitu, identitu vašej komunity, dušu a zmysel života. Traumatická skúsenosť drása a triešti psychiku jednotlivca, ducha celých komunít, národov a význam histórie. Duchovia histórie chcú nie len zúčtovanie a možnosť zahrnutia do histórie, ale aj oslobodenie a zaujatie miesta za hranicami priestoru a času. Zdá sa, že tí, ktorí videli to najhoršie, čoho je ľudstvo schopné sa dotýkajú miesta, niekde v hĺbke vlastných sŕdc, kde nie je žiadna polarizácia, za životom a smrťou a odtiaľ nás inšpirujú vo viere v ľudstvo.

REFERENCIE

Audergon A., The War Hotel: We are the Players in Violent Conflict. Unpublished manuscript.

Bartov O., Mack P., Sells M., (eds) In God's Name: Kosovo Mythology and the Bosnian Genocide, Oxford: Bergham Books, 2001.

Gutman R., (ed.) Crimes of War: What the Public Should Know, London: Touchstone Books, 1996.

Herman J., Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence — From Domestic Abuse to Political Terror, New York: Basic Books, 1997.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) and Truth and Reconciliation Commission in Bosnia and Herzegovina, Press release, quoting President Claude Jordan's speech made on 12 May 2001 in Sarajevo. On ICTY Web site, <http://www.un.org/icty/>.

Mindell A., City Shadows: Psychological Interventions in Psychiatry, London: Penguin Arkana, 1988.

Mindell A., Sitting in the Fire, Portland: Lao Tse Press, 1995.

Morris B., Righteous Victims, New York: Vintage Books, 2001.

Shay J., Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character, London: Touchstone Books, 1994